

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

katedra pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Etická výchova na Základní škole v Úvalech

Ethic Education for Elementary School Úvaly

Miloslava Semrádová

Vedoucí práce: PhDr. Ivo Syřiště, PhD.

Studijní program: Specializace v pedagogice, KS

Studijní obor: B Pg -ZSV

2018

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Etická výchova na Základní škole v Úvalech vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 2018

.....

podpis

Chtěla bych touto cestou poděkovat vedoucímu své práce PhDr. Ivo Syřištěmu, PhD., za cenné rady, trpělivost a shovívavost, dále vedení ZŠ Úvaly za vstřícnost a v neposlední řadě svým dětem, které mi byly (a jsou) velkou oporou, motivací a vzorem.

ANOTACE

Etická výchova na Základní škole Úvaly je od školního roku 2013/2014 realizována formou projektu „Pošli to dál“. Usiluje o vytvoření uceleného systému etické výchovy. Výstupem projektu bylo vytvoření etického kodexu (žák – učitel – rodič) ve školním roce 2016/2017. Cílem práce je popis a analýza současného stavu implementace etické výchovy do výuky na Základní škole Úvaly.

Pracovní hypotéza „Je nutné vytvoření uceleného systému výuky etické výchovy?“ byla ověřena metodou obsahové analýzy a řízeným rozhovorem. Předpokladem pro hypotézu bylo povinné zařazení etické výchovy do kurikulárních školských dokumentů. Dále byl ověřen dopad praktické etiky (v podobě vytvořeného etického kodexu) na osobnostní a sociální výchovu.

KLÍČOVÁ SLOVA

Etika, výchova, etická výchova, etický kodex, prosociální chování

ANNOTATION

The education of ethics on Elementary school of Uvaly is carried out using the „Send it further“ method since school year 2013/2014. Its aim is to create a complete system of ethical education. The output of this project was the creation of an ethical codex (student – teacher – parent) during the school year 2016/2017. The aim of this thesis is to describe and analyze the current status of implementation of ethical education in practice at Elementary school of Uvaly.

The working hypothesis „Is it necessary to create a system of ethical education?“ was verified using content analysis and guided interview methods. One of the prerequisites for the hypothesis verification was to make ethical education an integral and mandatory part of curricular school documentation. Furthermore, the thesis verifies the impact of practical ethics (in the form of an ethical codex) on personal and social education.

KEYWORDS

Ethics, education, ethic education, ethic code, prosocial behavior

Obsah

1	Obsah	
2	ÚVOD	7
3	TEORETICKÁ ČÁST.....	8
4	VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	9
5	PROSOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ	11
5.1	PROSOCIÁLNÍ POSTOJ A MOTIVACE	11
5.1.1	<i>Stadia morálního vývoje podle Kohlberga.....</i>	<i>14</i>
5.1.2	<i>Piagetovo pojetí morálky</i>	<i>14</i>
6	ETICKÝ KODEX	15
6.1	ETICKÝ KODEX VE ŠKOLSTVÍ	15
6.1.1	<i>Etický kodex křesťanského učitele.....</i>	<i>16</i>
7	PROJEKT ETICKÁ VÝCHOVA.....	17
7.1	DŮVODY PRO ZAVEDENÍ ETICKÉ VÝCHOVY DO ŠKOL	17
7.2	ZAŘAZENÍ ETICKÉ VÝCHOVY DO KURIKULA ŠKOLY	18
7.2.1	<i>Obsah doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova tvoří následující témata:</i>	<i>19</i>
7.3	CÍLE DOPLŇUJÍCÍHO VZDĚLÁVACÍHO OBORU ETICKÁ VÝCHOVA	19
7.3.1	<i>Návaznost etické výchovy ve vzdělávacích oblastech (vzdělávacích oborech)</i>	<i>20</i>
7.3.2	<i>Filozofické přístupy etické výchovy.....</i>	<i>22</i>
7.4	FORMOVÁNÍ ETICKÉ KULTURY OSOBNOSTI ZALOŽENÉ NA PROSOCIÁLNOSTI	24
8	PRAKTICKÁ ČÁST	25
9	ETICKÁ VÝCHOVA NA ZŠ ÚVALY	26
9.1	ZAČLENĚNÍ ETICKÉ VÝCHOVY DO VÝUKY	26
10	VYUČOVACÍ PŘEDMĚT OSOBNOSTNÍ A SOCIÁLNÍ VÝCHOVA NA ZŠ ÚVALY	28
10.1	OBSAHOVÉ, ČASOVÉ A ORGANIZAČNÍ VYMEZENÍ OSV	28
11	VZTAH OSOBNOSTNÍ A SOCIÁLNÍ VÝCHOVY K NÁSLEDUJÍCÍM VZDĚLÁVACÍM OBLASTEM	29

11.1	VÝCHOVNÉ A VZDĚLÁVACÍ STRATEGIE, KTERÝMI UČITELÉ CÍLENĚ UTVÁŘEJÍ A ROZVÍJEJÍ <i>KLÍČOVÉ KOMPETENCE</i>	31
11.2	OČEKÁVANÉ VÝSTUPY OSV V JEDNOTLIVÝCH ROČNÍCÍCH NA 2. STUPNI	32
12	IMPLEMENTACE OSV JAKO PRŮŘEZOVÉHO TÉMATU DO VYUČOVACÍCH PŘEDMĚTŮ NA ZŠ	
	ÚVALY	34
12.1	PRVNÍ STUPEŇ	34
12.2	DRUHÝ STUPEŇ	38
12.3	ZAŘAZENÍ VZDĚLÁVACÍCH KURZŮ OSV DO VÝUKY V JEDNOTLIVÝCH ROČNÍCÍCH.....	42
12.4	ŠKOLNÍ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM PRO ZÁKLADNÍ VZDĚLÁVÁNÍ ŽÁKŮ S LEHKÝM MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM:.....	44
12.4.1	<i>Školní vzdělávací program pro školní družinu</i>	45
13	ZAMĚŘENÍ ŠVP ZŠ ÚVALY (VYBRÁNO).....	46
14	ETICKÝ KODEX NA ZŠ ÚVALY	47
14.1	ASPEKTY PRO VYTVOŘENÍ ETICKÉHO KODEXU	47
14.2	OVĚŘENÍ DOPADU PRAKTICKÉ ETIKY V PODOBĚ ETICKÉHO KODEXU	48
15	ETICKÁ VÝCHOVA V 21. STOLETÍ	51
16	ZÁVĚR	54
17	ZDROJE.....	56
17.1	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	56
17.2	SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ	57

2 Úvod

Když jsem přemýšlela nad tématem své bakalářské práce, téměř okamžitě mě napadla myšlenka napsat o etické výchově na základní škole, kde již nějaký ten čas působím jako učitelka na 2. stupni. Téma mě zaujalo svou relativní novostí a aktuálností, neboť jsem měla za sebou první zážitkové seznámení s etickou výchovou na společném školení pedagogů. O etice ve všech oblastech lidského konání se hovoří už od starověku. Otázka dobra a zla zaplňuje mysl i dnešního člověka. Mohla bych psát o krizi společnosti a jejích hodnot, o krizi rodiny, o špatných mravech. Ale popisovala bych něco, co už přede mnou nebylo mnohokrát popsáno? Ve své práci se chci zaměřit na postavení etické výchovy ve školním kurikulu a na její výchovné cíle. V teoretické části stručně vymezím základní pojmy související s tématem. Dále se budu věnovat prosociálnímu chování a jeho charakteristice, rozvoji prosociálnosti ve vývoji jedince. Stručně se zmíním o stádiích morálního vývoje člověka a o pojetí morálky. V další části popíši problematiku etického kodexu ve školství. Větší pozornost věnuji především projektu Etická výchova, důvodům zavedení výuky etické výchovy do škol, jejímu zařazení do školního kurikula a návaznosti etické výchovy na vzdělávací oblasti. V praktické části představím současný stav výuky etické výchovy na ZŠ Úvaly a proces její implementace do vyučovacích předmětů jako průřezové téma Osobnostní a sociální výchova. Cílem je analýza školního vzdělávacího programu a ověření pracovní hypotézy, zda je nutné vytvoření uceleného systému výuky etické výchovy např. v podobě samostatného předmětu na obou stupních školy. Dále ověření dopadu praktické etiky v podobě vytvořeného etického kodexu. Posledním tématem je zamyšlení nad směřováním etické výchovy v 21. století.

3 TEORETICKÁ ČÁST

V této části stručně vymezím základní pojmy etika, morálka, svědomí, étos, výchova. Strohé definice uvádím pouze jako minimální vhled do problematiky pro potřeby mé práce, nezabývám se proto vývojem ani různými směry a úhly pohledu, Více pozornosti věnuji prosociálnímu chování, které je základem projektu Etická výchova. S tématem práce souvisí i etika učitelské profese, proto se blíže zaměřuji na potřebu etického kodexu ve školství. Podrobněji se zabývám projektem Etická výchova, zmiňuji důvody jejího zavedení do výuky a zařazení v současném školním kurikulu.

4 Vymezení základních pojmů

Etika (z řeckého ethos – mrav) je filozofickou disciplínou zabývající se zkoumáním mravní dimenze skutečnosti. Zkoumá morálku nebo morálně relevantní jednání a jeho normy a principy, které usměrňují lidské jednání v situacích, kdy existuje možnost volby prostřednictvím svobodné vůle. (Thomson 2004)

„Když mravně hodnotíme lidské jednání, vždycky předpokládáme, že jednající osoby dospěly k užívání rozumu a že poznávají rozdíl mezi dobrem a zlem.“ (Anzenbacher 2001, s. 14)

Řecké slovo éthos původně označovalo místo pastvy zvířat, způsob života a chování. Přeneseno na člověka znamená vše, co je obyčejem a mravem v rámci společného bydlení, představuje způsob jednání, postoje osob. (Anzenbacher, 2001)

Morálka (z lat. „moralitas“, správné chování, od mos, moris, mrav) znamená celkovou představu správného jednání ve společnosti. (Fuller, 2009)

České slovo mrav (z praslovanského základu norv- , staročesky nřav -) označuje, co se obecně líbí, co je vhodné (společný mrav, obyčej, zvyk, zákon společenství, později mravní smýšlení a chování osob). (Anzenbacher 2001, s. 17)

Etika ve všech dobách usilovala i o poznání toho, co je „*mravně správné*“, snažila se to uplatnit sociálně jako normu. (Anzenbacher 2001, s. 105)

„V našem běžném předporozumění má mravní hodnocení činů, osob a poměrů většinou mezilidský eventuálně sociální aspekt ... „Co sám nechceš, nečiň jinému „ (Anzenbacher, 2001, s. 16)

Mezi individuálním svědomím a sociálním étosem je vzájemný vztah: na jedné straně se svědomí tvoří a určuje na daném étosu: zvnitřňuje ho, ... anebo se od něho distancuje. (Anzenbacher 2001, s. 107)

„Považujeme-li někoho za odpovědného za jeho jednání, pak to znamená (kromě hlediska svědomí a dobrovolnosti), že od něho očekáváme, že může rozumně odpovědět na otázku, proč jedná takto a ne jinak ...“ (Anzenbacher 2001, s. 15)

Výchovu můžeme definovat jako *„proces vzájemného působení (interakce) toho, kdo něčemu učí a toho, kdo se tím sám učí“*. (J. Langmeier, D. Krejčířová 1998, s. 247)

Výchovou bývá někdy chápáno v širším smyslu každé (i bezděčné) působení jednoho člověka na druhého, při němž dochází k nějaké změně jeho osobnosti, dále např. působení vnějšího prostředí aj. (J. Langmeier, D. Krejčířová 1998, s. 248)

Vychovávaný není výchovou zotročován, nýbrž je výzvou k neustálému hledání a volbě ...“ (Palouš 2009, s. 28)

Záměrná výchova předpokládá, že vychovatel má vědomě na zřeteli určitý výchovný cíl, ke kterému chce vychovávaného dovést, a užívá výchovné prostředky, které pokládá za nejvhodnější např. odměny a tresty, poučení, vysvětlení apod. (J. Langmeier, D. Krejčířová, 1998)

„Opravdu nefalšované výchovné působení vždycky bylo tahem proti definitivní „zabořenosti“, otvíralo, vyvádělo, budilo vlastní aktivitu vychovávaného a vzdělávaného.“ (s. 78 Palouš 2009)

Socializace je širším pojmem než výchova a obsahuje veškeré vědomé i nevědomé přírodní a společenské vlivy, které působí na osobnostní vývoj. Je procesem, jehož prostřednictvím se jedinec učí, čemu lidé v okolní kultuře věří a jaké chování od něj očekávají (Jedlička 2004, s. 15)

5 Prosociální chování

„Klíčovým problémem mravního chování je schopnost překročit své já, zohlednit také zájmy druhých lidí a společnosti, udělat něco pro druhé, aniž bychom za to něco očekávali“ (Roche-Olivar 1992, s. 10)

Prosociální chování je vykonáváno ve prospěch druhého, bez očekávání protislužby nebo odměny, nevyplývá z povinnosti, podporuje reciprocitu (tj. podobné chování u příjemce), nenaruší identitu toho, kdo se chová prosociálně.

Chová-li se prosociálně, dokážu např. poskytnout fyzickou pomoc či službu, darovat, půjčit, rozdělit se, poradit, vysvětlit, potěšit a povzbudit „*smutné a utrápené*“, vyjádřit pozitivní hodnocení druhých s cílem posílit jejich sebeúctu. (s. 13, Nováková 2006)

5.1 Prosociální postoj a motivace

Prosociální prvky chování se formují především v harmonické rodinné atmosféře, kde všichni členové rodiny mají možnost otevřeně vyjadřovat své postoje, city, názory, projevují o sebe zájem, podporují se pomáhají si. (Slaměník, 2008)

Komunikace s rodiči a vyjádření citů je důležitým předpokladem empatie, která bývá úzce spojená s prosociálností. (Roche-Olivar 1992, s. 81)

Rozvoj prosociálnosti ve vývoji jedince

Predispozice k sociálnímu kontaktu (schopnost napodobit jednoduché mimické výrazy) a počátky sociálního chování byly pozorovány již u novorozenců (rozpláče se při křiku druhých dětí). (J. Langmeier, D. Krejčířová, 1998)

V prvním roce života dítě predispozice k psychologické interakci s prostředím ještě více rozvine, pokud vyrůstá v dostatečně podnětné prostředí.

Kolem dvou let děti navazují vztahy k vrstevníkům, ale převažuje vztah k blízkým dospělým. Objevuje se i paralelní hra, která ve třech letech má již charakter spolupráce či součinnosti (rozhodující období pro osvojení prosociálního chování).

Předškolní období je kritické zejména při osvojování sociálních rolí a sociálních kontrol. Rodina je „nejvýznamnějším prostředím zajišťujícím primární socializaci dítěte“ a vývoj vnitřních sociálních kontrol (svědomí) závisí hlavně na vztahu dítěte k rodičům. (J. Langmeier, D. Krejčířová 1998, s. 93)

Přestože je dítě předškolního věku stále závislé na rodičích a vztah k druhým dětem je většinou nahodilý, mělo by mít příležitost ke vztahu s druhými dětmi, protože v kontaktu s dospělými se nemůže učit např. pomáhat slabším, soupeřit se stejně schopnými, spolupracovat na stejné úrovni ap.

U dítěte školního věku s citovou a motivační zralostí souvisí úzce i zralost sociální, kdy by mělo být schopno podřídit se cizí autoritě, přijmout novou roli a řídit se pravidly chování ve třídě.

Začínající školák má již zvnitřněné elementární normy (kontroly) sociálního chování a základní hodnoty. Sociální kontroly a hodnotové orientace jsou zatím velmi labilní a závisí na situaci, na okamžitých potřebách dítěte a na postojích dospělých.

Vedle sociální reaktivity a sociálních kontrol (seberegulace, hodnotová orientace, morální vědomí a jednání) se ve školním věku rozšiřuje osvojování socializačních rolí, prostřednictvím nichž si ze svého postavení ve skupině vrstevníků osvojuje i uvědomělejší sebepojetí a sebehodnocení. Po osmém roce věku začíná být úroveň sebehodnocení poměrně stabilní.

V období dospívání se morálka dítěte významným způsobem mění a mnohé děti se posouvají na postkonvenční úroveň (vědomě přijímání základních norem a principů) a morálka adolescenta je většinou morálkou absolutní (přijaté morální normy platí podle něj pro všechny a za všech okolností). (J. Langmeier, D. Krejčířová, 1998)

Rozvíjení prosociálnosti ve škole

Vývoj sebehodnocení může významně ovlivnit i třída jako sociální skupina, v níž jedinec hodnotí sám sebe a připisuje si určité schopnosti a osobní vlastnosti podle svého relativního postavení v ní.

Podíl na výchovném působení má rovněž pedagog, který může sebevědomí žáka vhodně podpořit, ale i opačně při ponižování a ironizování před třídou „*zasít semínko pocitu méněcennosti*“ (J. Langmeier, D. Krejčířová, 1998, s. 136)

Do výchovného stylu pedagoga patří mj. bezpodmínečné přijetí (akceptace) žáka, atribuce (připisování) prosociálnosti a indukce (usměrňování pozornosti dítěte na důsledky, které jeho chování může mít pro druhé).

„*Když dítěti, které udělalo přestupek, místo pokárání připomeneme ty činnosti, které udělalo správně, ... má předpoklady získat o sobě takovouto představu a podle ní se řídit*“. (Roche-Oliver 1992, s. 45)

Pedagog by měl vybízet žáky k prosociálnosti přiměřeným způsobem, neboť přílišné vybízení může u dítěte způsobit opačné účinky, a měl by být sám vzorem. Aby mohl mít člověk o sobě pozitivní obraz a názor, musí ho v období dětství a adolescence získat jakoby v „*zrcadle od svých vychovatelů*“. (Roche-Oliver 1992)

Výchovný proces významně ovlivňují vztahy mezi žáky, proto je v projektu Etická výchova hlavním úkolem vytvořit společenství, jehož členové si navzájem budou pomáhat. Výchova k prosociálnosti je „*nevyhnutelným základem etické výchovy*“. (Roche-Oliver 1992, s. 9)

Jedinec si při sociální učení v kontaktu s ostatním osvojuje dovednosti, návyky a postoje, přejímá sociální role a sociální normy společnosti. Učí se napodobováním (imitací) a sociálním posilováním (zpevňováním). Ve škole je důležité tzv. observační učení (odezíráním, pozorováním), učení anticipací (očekáváním) a identifikací (ztotožněním). (Slaměník, 1998)

5.1.1 Stadia morálního vývoje podle Kohlberga

L. Kohlberg (americký vývojový psycholog, 1927 – 1957) dospěl na základě výzkumů k šesti stupňům morálního usuzování ve třech rovinách (předkonvenční, konvenční a postkonvenční).

V předkonvenční rovině je morálka jedince silně situačně vázána, základní motivací k určitému jednání je „odměna“ či „trest“. Později se již jedinec umí vpravit do situace druhých, rozpoznat motivy jejich jednání a do jisté míry je akceptovat.

Konvenční rovina je charakterizována ctnostmi jako přátelskost, slušnost, zdvořilost a orientací na normy skupiny. Jedinec dospěje až k poznání, že má plnit své povinnosti, neboť zákony mají bezpodmínečnou platnost.

V postkonvenční rovině člověk uznává život a svobodu jako hodnoty absolutního charakteru a v ideálním případě ctí lidskou důstojnost a je schopen empatie. (Heidbrink 1997)

Děti posuzují určité chování podle situace či problému, rovněž dospělí posuzují své jednání na základě různých typů morálního vývoje a mnoho jedinců vůbec postkonvenční úroveň mravního vývoje nedosáhne. (J. Langmeier, D. Krejčířová, 1998)

5.1.2 Piagetovo pojetí morálky

Na základě svých pozorování došel J. Piaget (1896- 1980, švýcarský vývojový psycholog) k závěru, že v podstatě existují dva rozdílné typy morálky.

Prvním typem je heteronomní morálka (zhruba věk mezi 4 až 7 roky věku), která spočívá na morálním nátlaku dospělých a vyvolává u dítěte „*morální realismus*“ tj. povinnosti a k nim se vztahující hodnoty dítě chápe jako objektivně dané. Dítě pak považuje každé jednání shodné s pravidly dospělých za dobré a každé jednání porušující pravidla za špatné.

Jednostranná úcta k rodičovské autoritě je nahrazena spoluprací a vzájemným respektováním dětí. Když je vzájemné respektování natolik silné, že v jednotlivci vyvolává požadavek, aby s druhými jednalo tak, jak by byl rád, aby druzí jednali s ním, podaří se přechod k autonomní morálce. (Heidbrink 1997, s. 63)

6 Etický kodex

Etický kodex představuje dokument upravující obecná i konkrétní pravidla práce v organizacích či profesích (např. lékaři, novináři, právníci aj.). Kodexy mohou být závazné (zaměstnanec dostane při smlouvě kodex k podepsání a na základě jeho porušení mu hrozí sankce) nebo nezávazné (dodržování je dobrovolné). (Fuller, 2009)

Existence profesionálních sdružení a asociací je zárukou dodržování vnitřního etického kodexu profese a zárukou, že profesionál za žádných okolností nezneužije svých znalostí k poškození klienta. (Jedlička 2004, s. 57)

6.1 Etický kodex ve školství

O nutnosti vypracování etického kodexu učitele se hovoří v odborné i laické veřejnosti dlouhou dobu. V Národním programu rozvoje vzdělávání v ČR (2000) nalezneme v kapitole věnované pedagogickým pracovníkům doporučení propojit a posílit úsilí učitelských odborů a pedagogických iniciativ v procesu utváření „*autonomní sociálně profesní skupiny, který by vedl k vypracování etického kodexu učitelství*“. (s.43 Národní program rozvoje vzdělávání v ČR, 2017)

Již na Mimořádné mezivládní konferenci o postavení učitelů v roce 1966 byl přijat mezinárodní dokument „*Doporučení týkající se postavení učitelů*“ (Charta učitelů), v němž se mj. uvádí, že pro realizaci cílů vzdělávání má velký význam „*patřičné postavení učitele a všeobecná úcta k jeho profesi*“, a učitelské organizace by měly vypracovat kodex etiky učitele, případně kodex chování učitele, což by významně přispělo mj. k zabezpečení prestiže učitelského povolání.

(Učitelské profesní sdružení: Charta učitelů, 2015)

Závazek k učitelské profesi a ochrana klientů (žáků a jejich rodičů) vyžaduje od učitele, který shromažďuje údaje o jejich životě, aby byl současně vázán služebním tajemstvím, které mu zakazuje informace sdělovat neprofesionálům nebo s nimi „*nešetrně zacházet*“.

„Snahy moderních společností vymezovat profesní rámec zákony a vyvíjet na ně společenský tlak nutí mnohé učitele a sociální pracovníky rozhodnout se, zda se postaví na stranu požadavků společnosti, či za specifické zájmy svých klientů.“ (Jedlička 2004, s. 57)

6.1.1 Etický kodex křesťanského učitele

Etický kodex křesťanského učitele byl vytvořen pro slovenské církevní školy v roce 2005 a jsou v něm zformulovány základní vztahy a povinnosti křesťanských pedagogů, jejich odbornost, poslání i etika povolání.

„Cílem Etického kodexu učitele je upřesnit morální povinnosti učitele a být měřítkem pro jejich posouzení ... může sloužit i k obraně pedagoga proti neoprávněné kritice a výčítkám ze strany občanské a rodičovské veřejnosti ...“

„Křesťanský učitel musí být v každém vyučovacím předmětu člověkem vztahů“, Mezi jeho vlastnosti patří mj. skromnost, nezištnost, spravedlnost, zdravé sebevědomí a ochota pomoci. Jeho úlohou je *„zabezpečit dobro lidské osoby a dobro společnosti“*.

Své žáky chápe jako svéprávné jedince, které má rozvíjet a vést k autonomní a zodpovědné osobnosti, učí je mj. sebekontroly a kritickému sebehodnocení. Respektuje úlohu a zodpovědnost rodičů ve výchově a usiluje o spolupráci s nimi. Svým působením a postoji předává hodnoty tvořící základ vzdělání, a stále má na zřeteli, že *„základním způsobem výchovy je výchova příkladem“*.

Základními etickými vlastnostmi učitele jsou lidskost, vnitřní svoboda, schopnost morálního postoje, duchovní a morální dimenze. Svoboda a zodpovědnost jsou vnitřní podmínky pro tvořivost a tvoří duchovní a morální rozměr pedagoga.

(Etický kodex, 2016)

7 Projekt Etická výchova

Projekt profesora Roche Olivara (začátek 80. let minulého století) „Etická výchova“, rozpracovaný pro slovenské školy L. Lenczem, je v ČR realizován již ve více než pěti stech školách. Autor projektu navázal na výzkumy světových psychologů a uskutečnil souhrnný výzkum faktorů, které podmiňují a podporují žádoucí prosociální chování (např. komunikace, důstojnost lidské osoby, sebepoznání, pozitivní hodnocení sebe i druhých a úcta k nim, kreativita a iniciativa, usměrňování vlastních citů, empatie, asertivita, spolupráce aj).

7.1 Důvody pro zavedení Etické výchovy do škol

„Hlavním důvodem pro zařazení Etické výchovy do RVP ZV je skutečnost, že ve školské soustavě ČR chybí předmět, který by systematicky rozvíjel mravní stránku osobnosti žáků. Důležitost a aktuálnost tohoto kroku podporují i zkušenosti z většiny zemí OECD, ve kterých je předmět s podobným obsahem zařazen do vzdělávacího systému.“ (Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, 2012)

Etická výchova by měla přispět k posílení výchovného aspektu školy, k podpoře mravní kultivace žáků (selhává-li ve výchově rodina) a dokonce se hovoří o „zásadním až fatálním významu etické výchovy vzhledem k budoucnosti společnosti.“ (Šrajer 2012, s. 12)

Mravnost bývá podle Šrajera chápána více jako věc soukromých pocitů. Podíl na tom, má i působení médií, která „rozmazávají“ kategorie dobra a zla a přispívají tak k oslabení schopnosti člověka samostatně a kriticky myslet. (Šrajer 2012)

Ve škole by se děti měly naučit objevovat, jaké dojmy v nich zanechala verbální a neverbální komunikace, jak je vnímají druhí, co cítí po vzájemné komunikaci, a\ dovést je až k pochopení, *jak může dojít ke vzniku osobních problémů, jak lidé nejsou schopni přijmout perspektivu druhého“*. (Roche-Olivar 1992, s. 84)

Podmanický zdůrazňuje, že Etická výchova nemůže pomáhat řešit všechny problémy týkající se společenského dění školy při časové dotaci 1 hodina týdně. Etická výchova se realizuje optimálně v součinnosti jejích čtyř složek: 1.Výchovný program 2. Určitý styl výchovy 3. Používání

osobitých výchovných metod (učitel hraje úlohu moderátora, děti „se vychovávají samy“) 4. Rozvíjení prosociálnosti. (Podmanický 2012)

7.2 Zařazení etické výchovy do kurikula školy

V roce 2010 MŠMT ČR vydalo opatření pro zavedení doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova do škol. Ke zlepšení situace v oblasti zavádění etické výchovy do škol přispělo i Etické fórum ČR. Jedna koncepce předpokládala, že etická výchova bude prostupovat všemi vyučovacími předměty v průřezovém tématu Osobnostní a sociální výchova v Rámcovém vzdělávacím programu, druhá doporučovala zařadit Etickou výchovu jako samostatný předmět (doplňující vzdělávací obor).

Systém kurikulárních dokumentů

V souladu s principy kurikulární politiky formulovanými v Národním programu rozvoje vzdělávání v ČR (2000) a zakotvenými v zákoně č. 561/2004 Sb. jsou kurikulární dokumenty vytvářeny na úrovni státní (Rámcové vzdělávací programy) a školní (Školní vzdělávací programy), které si jednotlivé školy vytvářejí na základě příslušných rámcových vzdělávacích programů. Napříč vzdělávacími oblastmi procházejí tzv. průřezová témata umožňující propojení obsahů jednotlivých oborů s cílem formovat postoje a hodnoty žáků.

(Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání 2017)

Možnosti začlenění etické výchovy do školní praxe jsou následující:

- samostatný předmět v rámci konkrétní školy (povinný, povinně volitelný či nepovinný),
- výuka rámci předmětu v dané škole již existujícího,
- výuka pouze v některých ročnících v rámci disponibilních hodin,
- začlenění do systému školy mimo specifický předmět formou průřezového tématu,
- začlenění do třídnických hodin a práce třídního učitele,
- zařazení do systému školních preventivních programů. (Nováková 2006)

7.2.1 Obsah doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova tvoří následující témata:

1. Mezilidské vztahy a komunikace
2. Důstojnost lidské osoby. Pozitivní hodnocení sebe
3. Pozitivní hodnocení druhých
4. Kreativita a iniciativa. Řešení problémů a úkolů. Přijetí vlastního a společného rozhodnutí
5. Komunikace citů
6. Interpersonální a sociální empatie
7. Asertivita. Zvládnutí agresivity a soutěživosti. Sebeovládání. Řešení konfliktů
8. Reálné a zobrazené vzory.
9. Prosociální chování v osobních vztazích. Pomoc, darování, dělení se, spolupráce, přátelství.
10. Prosociální chování ve veřejném životě. Solidarita a sociální problémy.

Na základní témata navazují tzv. aplikační témata:

Etické hodnoty, Sexuální zdraví, Rodinný život, Duchovní rozměr člověka, Ekonomické hodnoty, Ochrana přírody a životního prostředí, Hledání pravdy a dobra jako součást přirozenosti člověka.

Právě v oblasti aplikačních témat je možné zefektivnit výuku a přizpůsobit se aktuálním potřebám školy či třídy.

(Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání 2017)

7.3 Cíle doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova

„Etická výchova žáka především vede: k navázání a udržování uspokojivých vztahů, k vytvoření si pravdivé představy o sobě samém, k tvořivému řešení každodenních problémů, k formulaci svých názorů a postojů na základě vlastního úsudku s využitím poznatků z diskuze s druhými, ke

kritickému vnímání vlivu vzorů při vytváření vlastního světonázoru, k pochopení základních environmentálních a ekologických problémů a souvislostí moderního světa.“

Etická výchova u žáka rozvíjí sociální dovednosti zaměřené na vlastní prospěch i na prospěch jiných lidí a celé společnosti, na „*samostatné pozorování s následným kritickým posouzením a vyvozením závěrů pro praktický život*“, správné způsoby komunikace, samostatnost při hledání vhodného způsobu řešení problému, respekt k hodnotám, názorům a druhých, schopnost empatie a účinné, spolupráce, pozitivní představu o sobě samém.

(Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání 2017)

7.3.1 Návaznost etické výchovy ve vzdělávacích oblastech (vzdělávacích oborech)

Ve vzdělávací oblasti Jazyk a jazyková komunikace a ve vzdělávacím oboru Český jazyk a literatura etická výchova navazuje na učivo „*naslouchání, mluvený projev, písemný projev a tvořivé činnosti s literárním textem.*“

Ve vzdělávacím oboru Cizí jazyk na učivo „*pravidla komunikace v běžných každodenních situacích*“.

Ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět na učivo „*domov, škola, rodina, soužití lidí, chování lidí, základní globální problémy, ohleduplné chování k přírodě, ochrana přírody, partnerství, rodičovství a základy sexuální výchovy*“.

Ve vzdělávací oblasti Člověk a společnost a ve vzdělávacím oboru Výchova k občanství na učivo „*naše škola, obec, region, kraj, lidská setkání, vztahy mezi lidmi, zásady lidského soužití, podobnost a odlišnost lidí, osobní rozvoj, vnitřní svět člověka a lidská práva*“.

Ve vzdělávací oblasti Člověk a příroda a ve vzdělávacím oboru Přírodopis na učivo „*životní styl a ochrana přírody a životního prostředí*“.

Ve vzdělávací oblasti Člověk a zdraví a ve vzdělávacím oboru Výchova ke zdraví na učivo „*vztahy mezi lidmi a formy soužití, změny v životě člověka a jejich reflexe, zdravý způsob života a péče o zdraví, rizika ohrožující zdraví a jejich prevence a osobnostní a sociální rozvoj*“.

Ve vzdělávací oblasti Člověk a kultura a ve vzdělávacím oboru Výtvarná výchova na učivo „*prostředky pro vyjádření emocí, pocitů, nálad, fantazie, představ a osobních zkušeností a ověřování komunikačních účinků*“.

Z průřezových témat navazuje etická výchova především na vzdělávací obsah osobnostní a sociální výchovy, dále multikulturní výchovy, environmentální výchovy a mediální výchovy.

Etická výchova žáka vede především:

„k navázání a udržování uspokojivých vztahů, k vytvoření si pravdivé představy o sobě samém, k formulaci svých názorů a postojů na základě vlastního úsudku s využitím poznatků z diskuse s druhými, ke kritickému vnímání vlivu vzorů při vytváření vlastního světového názoru, k pochopení základních environmentálních a ekologických problémů a souvislostí moderního světa“.
(Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání 2017, s. 96)

Doplňující vzdělávací obor Etická výchova u žáka rozvíjí:

sociální dovednosti (zaměřené na prospěch vlastní i na prospěch druhých, na samostatné pozorování s kritickým posouzením a vyvozením závěrů pro praxi), samostatnost při hledání vhodných způsobů řešení problémů, způsoby komunikace, respekt k hodnotám, názorům a přesvědčení ostatních a schopnost vcítit se do jejich situace, pozitivní představu o sobě samém.

Očekávané výstupy – 1. stupeň ZŠ - 1. období

oslovování křestními jmény, vhodné formy pozdravu, naslouchání, dodržování jednoduchých komunikačních pravidel (poděkování, omluva, přiměřená gestikulace), spoluvytváření

společenství třídy (dodržování pravidel), osvojení základní vědomosti a dovednosti pro vytvoření sebeúcty a úcty k druhým, zvládání prosociálního chování (pomoc v běžných situacích, dělení se, vyjádření soucitu, zájem o spolužáky), vyjadřování citů v jednoduchých situacích, tvořivý přístup při společném plnění úkolů

Očekávané výstupy – 2. období

např. reflexe důležitosti prvků neverbální komunikace, eliminace hrubých výrazů, kladení vhodných otázek, utváření pozitivního sebehodnocení, těšení se z radosti a úspěchu jiných, vyjádření účasti na radosti i bolesti druhých, pozitivní hodnocení druhých, identifikace základních citů, rozhovor s druhými o jejich prožitcích, empatie aj.

Očekávané výstupy 2. stupeň ZŠ

komunikace otevřená, pravdivá, s porozuměním pro potřeby druhých a přiměřeně situaci, respektování důstojnosti lidské osoby, objevování vlastní jedinečnosti a identity, zdravé sebevědomí, analýza a aplikace empatie v kolektivu, nahrazování agresivního a pasivního chování asertivním, neagresivní způsob obhajoby svých práv, rozlišení manipulačního působení médií a identifikace s pozitivními prosociálními vzory, spolupráce i v obtížných sociálních situacích, vnímavost k sociálním problémům, v kontextu svých možností přispění k jejich řešení, analýza etických aspektů různých životních situací, řešení osobních problémů (Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání 2017)

7.3.2 Filozofické přístupy etické výchovy

Podle Muchové by Etická výchova ve škole neměla vycházet pouze z programu Roche Olivara. Metoda rozvíjející schopnost argumentace ve vzájemné spolupráci tzv. filosofie pro děti by měla mladé lidi učit promýšlet každodenní problematické situace z různých hledisek.

Filosofie pro děti ve školní výuce Etické výchovy podporuje zejména rozvoj myšlení: žáci si rozvíjejí mj. kritické myšlení (schopnost své názory zdůvodňovat, definovat pojmy, vyslovovat

hypotézy, nacházet alternativy, formulovat otázky, hledat souvislosti, vyvozovat závěry ap.), které je důležité v etických problémech současnosti. Důležitým prostředkem ve filosofii pro děti je vytvoření atmosféry „výzkumného společenství“, které se utváří v průběhu otevřených dialogů celé skupiny, kde je zdůrazněn aspekt společného hledání. (*Caritas Elveritas* 2012, s. 29)

K současné situaci etické výchovy u nás a v Evropě

Svobodová zdůrazňuje, že výukové plány českých škol se budou stále více podobat výukovým plánům zemí EU, a proto současný stav zařazení etické výchovy jako doplňujícího oboru je pouze dočasný. Ve většině zemí EU bývá etická výchova volitelným předmětem v alternaci s náboženstvím na primárním i sekundárním stupni.

Pod názvem etika nebo etická výchova se často vyučuje spíše výchova občanská a namísto otázky „*Co je dobro?*“ se tak upřednostňuje otázka „*Jak se chovat na veřejnosti?*“, což nemá s filozofií a etikou jako její součástí mnoho společného. (Svobodová 2011, s. 28)

Šrajer konstatuje, že Etická výchova, jak je koncipována, je více výchovou prosociální než etickou, neboť její základ není filosofický, ale psychologický, neboť cílem je prosociální osobnost, nikoliv mravně vyspělý jedinec a nepracuje se s kategoriemi dobra a zla, ale pouze se zdůrazňuje např. empatie, asertivita, společensky očekávané chování (Šrajer 2012, s. 16)

P. Motyčka se zmiňuje i o klíčových kompetencích učitele etické výchovy, které nejsou konkrétně specifikovány, a zdůrazňuje, že pedagog sám by se měl chovat prosociálně, měl by být kreativní (aby každý žák mohl zažít úspěch), přinášet radost (aby žáci vnímali to, co dělají, jako smysluplné), dodávat naději (mohu dosáhnout vytyčených cílů), umět navazovat a udržovat uspokojivé vztahy (většina konfliktů pramení v nevyjasněných tendencích, které vycházejí z nás samých). (*Jak vychovává etická výchova?* 2006)

7.4 Formování etické kultury osobnosti založené na prosociálnosti

Ke klíčovým kompetencím potřebným pro život v 21. století patří mj. spolupráce a schopnost týmové práce, které jsou zároveň i formami prosociálního chování.

V. Smékal se zmiňuje o výzkumných datech, která vypovídají o významu pozice dítěte v rodině, workoholismu rodičů, partnerských krizích či sociální zanedbanosti, které vedou k morálním dilematům jako např. sklonu krást, závidět, šikanovat aj.

Pozitivní rysy charakteru jako např. respekt k hodnotám, slušnost, zájem o veřejné blaho převažují tam, kde v působení na děti a mládež převažuje *„nepodmíněná láska, respekt k oprávněným zájmům, pěstování sociální perspektivy, rozvíjení dovedností hodnotně trávit volný čas.“* (Smékal 2017)

8 PRAKTICKÁ ČÁST

V této části se budu věnovat popisu současného stavu řešené problematiky v rámci projektu Etické výchovy na Základní škole Úvaly, především implementaci etické výchovy do vyučovacích předmětů na obou stupních základní školy. Zaměřím se rovněž na průřezové téma Osobnostní a sociální výchova.

Cílem práce je popis a analýza současného stavu procesu implementace etické výchovy do výuky na ZŠ Úvaly. Ověření pracovní hypotézy, zda je nutné vytvoření uceleného systému výuky etické výchovy např. jako samostatného předmětu, když je již etická výchova povinně zařazena v kurikulárních školních dokumentech. Dále ověření dopadu praktické etiky v podobě etického kodexu.

9 Etická výchova na ZŠ Úvaly

9.1 Začlenění etické výchovy do výuky

Impulesem pro úvahu začlenit etickou výchovu do výuky byla účast ZŠ Úvaly v rozvojovém programu (MŠMT) *Podpora implementace Etické výchovy do vzdělávání na základních školách a nižších ročnících víceletých gymnázií* v roce 2015. Cílem programu je zkvalitnění výuky Etické výchovy, posilování vzdělávacích a osobnostních kompetencí učitelů a motivace ředitelů škol k zavádění prvků etické výchovy do výuky.

Pokračovala proškolením pedagogického sboru v tématech: „*Bezpodmínečné přijetí žáka a vyjadřování pozitivních očekávání*“, „*Spolupráce pedagoga s rodiči*“, „*Práce s odměnami a tresty ve škole*“, „*Motivace žáků*“, „*Pozitivní emoce a škola*“. Etická témata byla navozena i ve výuce v týdnu Osobnostní a sociální výchovy. Učitelé mohli začít využívat nové učebnice a pracovní listy Etické výchovy, které škola získala v rámci dotace. Třídy na 2. stupni vytvářely pro mladší spolužáky pracovní listy, děti na 1. stupni si zakládaly portfolio se svými pracemi v Etické výchově. (Národní program rozvoje vzdělávání v ČR, 2017)

Třídní témata v hodinách OSV

Žáci vytvářeli v hodinách OSV pracovní listy pro své mladší spolužáky na 1. stupni.

6. ročníky: „*Přátelství*“ (hodnota přátelství, jak se tvoří, jak se rozvíjí, rizika).

„*Image nebo charakter*“ (přijetí sebe, budování charakteru).

7. ročníky: „*Moc slova*“ (lži, pomluvy, pochvala, vulgarismy).

„*Morální bludiště*“ (odpovědnost za činy, náprava chyby, odpuštění).

„*Vyber si své brýle*“ (různé pohledy na život, pozitivita versus negativismus, respekt vůči odlišnostem).

8. ročníky: „*Peníze*“ (vztah k penězům, hospodárnost, rizika nedostatku nebo nadbytku)

„*Život s handicapem*“ (handicap nemusí znamenat méněcenný život, jak přistupovat k postiženým, jak (ne)pomáhat, vhodné a nevhodné projevy).

9. ročníky: „*Stáří*“ (úcta ke stáří, soužití mladých se staršími, vážná onemocnění).

„*Předsudky*“ (poznávání sebe i druhých, vzájemný respekt, romská problematika, diskriminace)

Všechny ročníky: „*Mediální džungle*“ (rizika médií, správné používání internetu, bezpečné používání sociálních sítí).

Vliv médií je velmi diskutovaným faktem ve společnosti a většinou převládá názor, že je „škodlivý.“ Ztotožňuji se s tímto tvrzením, ale zároveň spolu s T. Halíkem dodávám, že jen v případě, kdy média slouží jako „náhražka“ rodinné pozornosti a péče, kdy se o obsahu např. filmu s dětmi nediskutuje. Vjemy pak nemá malé dítě možnost náležitě zpracovat, protože mu chybí kontext reálné životní zkušenosti, takže scény chápe po svém a podvědomě se domnívá, že jde o přijatelné vzory chování.

Podle J. Koti se mnozí učitelé a vychovatelé, a já dodávám i rodiče, se tímto vlivem na děti nezabývají a např. o sledovaných pořadech s dětmi nediskutují, mohou mít proto o jejich vlivu zkreslené představy. (Jedlička 2004, s. 57)

10 Vyučovací předmět Osobnostní a sociální výchova na ZŠ

Úvaly

Osobnostní a sociální výchova (dále jen OSV) je začleněna do Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (dále jen RVP ZV) jako jedno z průřezových témat. Má zohlednit osobnost žáka s jeho individuálními potřebami a zvláštnostmi. Jejím smyslem je pomáhat žákovi utvářet praktické životní dovednosti vedoucí k jeho životní spokojenosti, která by měla být založena na „dobrých vztazích k sobě samému, dalším lidem a světu“ (RVP)

OSV dává žákovi kromě rozvíjení jeho osobnosti a dobrých mezilidských vztahů i podmínku efektivního vyučování, pomáhá podporovat sebereflexi, dodržování pravidel chování, chování třídy. Práce v OSV je rovněž velmi citlivá na vztah žák a učitel. Je realizována především zážitkovou formou.

10.1 Obsahové, časové a organizační vymezení OSV

OSV je členěna do tří tematických okruhů: *osobnostní, sociální a mravní rozvoj*, které obsahují jedenáct základních témat:

Rozvoj schopnosti poznávání, Sebepoznání a sebepojetí, Seberegulace a sebeorganizace, Psychohygiena, Kreativita, Poznávání lidí, Mezilidské vztahy, Komunikace, Kooperace a kompetice, Řešení problémů a rozhodovací dovednosti, Hodnoty, postoje a praktická etika.

Uvedená témata mohou být doplňována podle aktuálních potřeb žáků a jsou uskutečňována praktickou formou (např. hry, modelové situace, simulační metody, cvičení ap.) a zakončena reflexí.

Předmět OSV má časovou dotaci 1 hodina týdně v 6. až 9. ročníku. Prvky OSV jsou zařazovány rovněž do ostatních předmětů 2. stupně. Na 1. stupni není OSV vyhrazen samostatný předmět, ale prolíná výukou ve vzdělávacích oblastech vymezených ŠVP. Jsou jimi zejména: Jazyk a jazyková komunikace, Člověk a jeho svět, Člověk a společnost, Člověk a příroda, Umění kultura, Člověk a zdraví, Člověk a svět práce. Obsah navazuje na tří až pětidenní kurz na začátku školního roku.

11 Vztah osobnostní a sociální výchovy k následujícím vzdělávacím oblastem

Jazyk a jazyková komunikace

Komunikační podstata jazyka (každodenní verbální komunikace jako klíčový nástroj jednání v různých životních situacích). Prohlubuje vztah mezi verbální a neverbální složkou komunikace a rozšiřuje specifické aplikace jazyka o sociální dovednosti.

Člověk a jeho svět

Prostřednictvím témat směřujících k sebepoznání, zdravému sebepojetí, seberegulaci a k udržení psychického zdraví (psychohygiena, komunikace, mezilidské vztahy).

Člověk a společnost

Úzká vazba k Výchově k občanství a k jejím částem "*Člověk ve společnosti*" (lidská setkání, vztahy mezi lidmi, zásady lidského soužití) a "*Člověk jako jedinec*" (podobnost a odlišnost lidí, vnitřní svět člověka, osobní rozvoj).

Člověk a příroda

evoluce lidského chování, zvířecí a lidské komunikace a seberegulujícího jednání jako základního ekologického principu, možnosti rozvoje emocionálních vztahů, osobních postojů a praktických dovedností ve vztahu k přírodnímu prostředí.

Umění a kultura

Společné zaměření na rozvoj smyslového vnímání, kreativity, vnímání a utváření mimouměleckého estetického (např. estetiky chování a mezilidských vztahů a chápání umění jako prostředku komunikace a osvojování si světa).

V OSV lze účinně využít různých postupů dramatické výchovy

Doplňující vzdělávací obor Dramatická výchova

užívá jako základní metody nástroje dramatické a inscenační tvorby, osobnostní a sociální výchova vedle toho užívá i tréninkové postupy sociálně psychologické povahy, které nemají divadelní podstatu.

Propojení se vzdělávací oblastí Člověk a zdraví

V tématech reflektujících fyzickou stránku člověka, sociální vztahy, komunikaci a rozhodování v běžných i vypjatých situacích. OSV tak může napomoci k získání dovedností vztahujících se k zdravému duševnímu a sociálnímu životu.

Rovněž přispívá k realizaci vzdělávací oblasti **Člověk a svět práce**, zejména zdokonalováním dovedností týkajících se spolupráce a komunikace v týmu a v různých pracovních situacích.

Přínos OSV k rozvoji osobnosti žáka je v následujících oblastech:

porozumění sobě samému a druhým, zvládání vlastního chování, utváření dobrých mezilidských vztahů ve třídě i mimo ni, dovednosti komunikace a spolupráce, sociální dovednosti pro řešení složitých situací, dovednosti a vědomosti týkající se duševní hygieny, utváření pozitivního (nezraňujícího) postoje k sobě samému a k druhým, uvědomování si hodnoty spolupráce, pomoci a hodnoty různosti lidí, názorů, přístupů k řešení problémů, uvědomování si mravních rozměrů různých způsobů lidského chování, primární prevence sociálně patologických jevů a škodlivých způsobů chování.

11.1 Výchovné a vzdělávací strategie, kterými učitelé cíleně utvářejí a rozvíjejí klíčové kompetence

Kompetence k učení:

formování studijních dovedností, experimentování s chováním a objevování užitečných forem chování na základě vlastní zkušenosti, dovednosti a vědomosti týkajícím se duševní hygieny.

Kompetence k řešení problémů:

žákům je dáвана příležitost dovednosti si zkoušet v modelových i reálných situacích a vztahovat si probíraná témata k vlastní zkušenosti a potřebám, je jim dáván prostor pro řešení aktuálních problémů a jsou vedeni k získání sociálních dovedností pro řešení konfliktů.

Kompetence komunikativní:

rozvíjení dovedností dobré komunikace, je jim vytvářen bezpečný prostor pro otevřenou komunikaci, je prováděna reflexe prožité skutečnosti, je používána vztahově symetrická (respektující) komunikace, je jim poskytována popisná zpětná vazba a jsou vedeni k jejímu správnému formulování.

Kompetence sociální a personální:

dovedností pro spolupráci, k zvládnutí vlastního chování, k utváření pozitivního postoje k sobě samému a k druhým, k uvědomování si hodnoty různosti lidí, názorů a přístupů k řešení problémů.

Kompetence občanské:

utváření dobrých mezilidských vztahů ve třídě i mimo ni, odmítavý postoj vůči sociálně patologickým jevům a škodlivým způsobům chování.

11.2 Očekávané výstupy OSV v jednotlivých ročnících na 2. stupni

6.ročník

Osobnostní rozvoj

Výstupy: např. poznání své osobnosti (temperament, schopnosti, postoje), vědomá kontrola svého chování a svých emocí, zvládání trémy, organizování svého času, vyhledání pomoci při osobních problémech.

Sociální rozvoj

Výstupy: např. dodržování pravidel chování ve třídě i ve škole, chování podporující dobré mezilidské vztahy, spoluprožívání radosti ze společně zvládnutých situací, vědomá práce s neverbální komunikací, zvládání komunikace v různých situacích, podpora týmové atmosféry.

Morální rozvoj

Výstupy: např. pozitivní postoj k řešení problémů (problém jako výzva), osobní žebříček hodnot, pomoc druhým (bez očekávané protislužby).

7. ročník

Osobnostní rozvoj

Výstupy: např. vztah k druhým lidem, vědomá kontrola svého chování a emocí, zvládání vlastní agresivity, předcházení stresu (pozitivní naladění), tvořivé řešení situací.

Sociální rozvoj

Výstupy: např. vnímání odlišností spolužáků a respektování jejich práv, kultivované prosazování svých názorů, rozvíjení myšlenek a nápadů druhých, zvládání nesouhlasu skupiny, podle potřeby organizování či podřízení se vedení ve skupině.

Morální rozvoj

Výstupy: např. pozitivní postoj k řešení problému, poznání užitečnosti etických principů (odpovědnost, spolehlivost, odvaha, spravedlnost aj.), odmítání šikany.

8. a 9. ročník

Osobnostní rozvoj

Výstupy: např. používání postupů efektivní komunikace, poznání a rozvíjení svého vztahu k sobě samému (identita, sebeúcta, sebedůvěra, sebepřijetí), zvládání vlastní agresivity a stresových situací.

Sociální rozvoj

Výstupy: např. identifikace zdroje chyb při poznávání druhých, respekt ke spolužákům opačného pohlaví, rozlišení projevů respektující a nerespektující komunikace, konstruktivní reakce na kritiku, kultivované řešení konfliktů a prosazování svých názorů (vybrané asertivní postupy), zvládání situace soutěže a konkurence.

Morální rozvoj

Výstupy: např. zvažování svých priorit ve složitých situacích, zodpovědné rozhodování a jednání v eticky náročných situacích.

12 Implementace OSV jako průřezového tématu do vyučovacích předmětů na ZŠ Úvaly

Pro ověření hypotézy, zda je nutné vytvoření uceleného systému výuky etické výchovy jako samostatného předmětu, když je etická výchova již povinně zařazena ve vyučovacím předmětu Osobnostní a sociální výchova na 2. stupni a je průřezovým tématem na 1. stupni, jsem studovala Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání. V přehledu uvádím konkrétní předměty, ve kterých se průřezové téma Osobnostní a sociální výchova objevuje, v jakých dílčích tématech v konkrétní oblasti rozvoje, případně jakým učivem je naplňováno.

12.1 První stupeň

Prvouka 1. ročník

Osobnostní rozvoj

cvičení smyslového vnímání pozornosti, soustředění a zapamatování, cvičení sebekontroly, sebeovládání, regulace vlastního jednání, vůle.

Sociální rozvoj

vzájemné poznávání ve skupině, chování podporující dobré vztahy, komunikace (řeč těla, zvuků, slov, předmětů a prostředí vytvářené člověkem).

Morální rozvoj

Hodnoty, postoje a praktická etika.

Učivo: *Škola, Domov, Soužití lidí, Chování lidí, Osobní bezpečí.*

Prvouka 2. ročník

Osobnostní rozvoj

cvičení smyslového vnímání, pozornosti a soustředění, cvičení dovednosti zapamatování, cvičení sebekontroly, organizace vlastního času, plánování učení regulace vlastního jednání, prožívání, vůle.

Sociální rozvoj

mezilidské vztahy (vztahy a naše třída, empatie a pohled na svět očima druhého, respektování, podpora, pomoc, chování podporující dobré vztahy).

Morální rozvoj

praktická etika

Učivo: *Domov, Osobní bezpečí, Soužití lidí, Chování lidí, Současnost a minulost v našem životě, Lidské tělo, Péče o zdraví.*

Prvouka 3. ročník

Osobnostní rozvoj

dovednosti pro učení, organizace vlastního času, plánování učení, stanovování osobních cílů a kroků k jejich dosažení.

Sociální rozvoj

mezilidské vztahy (vztahy ve třídě), komunikace (specifické komunikační dovednosti (dialog, informování, prosba, řešení, vyjednávání).

Učivo: *Okolní krajina, Osobní bezpečí, Soužití lidí, Chování lidí, Právo a spravedlnost*

Přírodověda 4. ročník

Osobnostní rozvoj

Zdravé a vyrovnané sebezpojetí, stanovování osobnostních cílů a kroků k jejich dosažení, problémy v mezilidských vztazích.

Morální rozvoj

Dovednosti pro řešení problémů a rozhodování z hlediska různých typů problémů a sociálních rolí), praktická etika, sexuální výchova.

Učivo: *Původ člověka, Sociální chování, Orgánové soustavy člověka, Péče o zdraví*

Přírodověda 5. ročník

Osobnostní rozvoj

zdravé a vyrovnané sebezpojetí, moje vztahy k druhým, stanovování osobních cílů a kroků k jejich dosažení, psychohygiena (hledání pomoci při potížích).

Sociální rozvoj

Komunikace (pravda a lež v komunikaci).

Učivo: *Péče o zdraví, Zdravá strava, Ochrana před infekcemi, Návykové látky*

Vlastivěda 5. ročník

Sociální rozvoj

(vzájemné poznání lidí, mezilidské vztahy, lidská práva jako regulativ vztahů, komunikace).

Morální rozvoj

hodnoty, postoje a praktická etika (analýza vlastních a cizích postojů, pomáhající a prosociální chování).

Učivo: hlavní okruhy *Místo, kde žijeme, Lidé kolem nás* (např. principy demokracie, protiprávní jednání, sociální problémy, problémy životního prostředí, mezinárodní pomoc

Český jazyk 1. Ročník

Osobnostní rozvoj

cvičení smyslového vnímání, pozornosti a soustředění, cvičení dovednosti zapamatování), já jako zdroj informací o sobě, druhí jako zdroj informací o mně, cvičení sebekontroly, sebepoznání, regulace vlastního jednání a prožívání vůle.

Sociální rozvoj

komunikace (řeč těla, zvuků a slov), kreativita, mezilidské vztahy (péče o dobré vztahy, chování podporující dobré vztahy, vztahy a naše třída).

Morální rozvoj

praktická etika

Učivo: např. *Zvuková stránka jazyka, Praktické naslouchání, Mluvený projev. Mimojazykové prostředky řeči, Zážitkové čtení a naslouchání* apod.

Český jazyk 2. a 3. ročník

Osobnostní rozvoj

moje tělo a moje psychika, cvičení smyslového vnímání, pozornosti a soustředění, cvičení dovednosti zapamatování).

Sociální rozvoj

cvičení pozorování, empatického a aktivního naslouchání, dovednosti pro verbální a neverbální sdělování, rozvoj sociálních dovedností pro kooperaci, mezilidské vztahy (empatie a pohled na svět očima druhého), rozvoj pozornosti vůči odlišnostem a hledání výhod v odlišnostech).

Morální rozvoj

praktická etika

Učivo: *Slovní zásoba a tvoření slov, Praktické čtení a naslouchání, mluvený projev, komunikační žánry*

Tělesná výchova 1. a 2. období

Osobnostní rozvoj

cvičení smyslového vnímání, pozornosti a soustředění.

Sociální rozvoj

poznávání lidí, mezilidské vztahy (empatie a pohled na svět očima druhého), rozvoj sociálních dovedností pro kooperaci, rozvoj sociálních a individuálních dovedností pro etické zvládání situací, soutěže, konkurence).

Morální rozvoj

řešení problémů a rozhodovací dovednosti, hodnoty, postoje, praktická etika (vytváření povědomí o kvalitách typu odpovědnost, spolehlivost, spravedlnost, respektování).

12.2 Druhý stupeň

Český jazyk 6. – 9. ročník

Osobnostní rozvoj

cvičení smyslového vnímání, pozornosti a soustředění, cvičení dovednosti zapamatování

Sociální rozvoj

dovednosti pro sdělování verbální a neverbální, dialog, komunikace v různých situacích apod.

Učivo: *Mluvený a písemný projev (zásady kultivovaného projevu, komunikační žánry apod.)*

Výchova ke zdraví 6. ročník

Osobnostní rozvoj

sebepoznání a sebepojetí, seberegulace a sebeorganizace.

Učivo: *Dětství, puberta a dospívání, Sexuální dospívání, Výživa a zdraví, Tělesná a duševní hygiena*

Sociální rozvoj

mezilidské vztahy, komunikace, kooperace

Učivo: *Vztahy ve dvojici – kamarádství, přátelství (chování podporující dobré vztahy, empatie a pohled na svět očima druhého), Vztahy a pravidla soužití v prostředí komunity (vrstevnická skupina, škola aj.), sociální klima, úcta k lidské osobě, asociální chování a jeho prevence, asertivní chování a ochrana před manipulací, respektující komunikace, Bezpečné chování, Šikana a jiné projevy násilí, Pomáhající a prosociální chování*

Morální rozvoj

Rozhodování z hlediska různých typů problémů a sociálních rolí.

Výchova ke zdraví 7. Ročník

Osobnostní rozvoj

sebepoznání a sebepojetí, seberegulace a sebeorganizace.

Učivo: Stres a jeho vztah ke zdraví, Vztah k sobě samému a druhým lidem

Sociální rozvoj

komunikace, mezilidské vztahy a kooperace.

Učivo: *Skryté formy násilí a zneužívání, Autodestruktivní závislosti (nebezpečný internet), Dodržování pravidel bezpečnost a ochrany zdraví, Chování podporující dobré vztahy*

Morální rozvoj

Řešení problémů a rozhodovací dovednosti, hodnoty, postoje a praktická etika.

Učivo: *Zaujímání hodnotových postojů při řešení problémů, Pomáhající a prosociální chování, Sexuální dospívání (předčasná sexuální zkušenost, promiskuita)*

Výchova ke zdraví 9. Ročník

Osobnostní rozvoj

psychohygiena, seberegulace a sebeorganizace.

Učivo: *Ochrana před přenosnými chorobami, Autodestruktivní závislosti, Skryté formy a stupně individuálního násilí a zneužívání, sexuální kriminalita*

Sociální rozvoj

mezilidské vztahy.

Učivo: *Sexuální dospívání, Vztahy ve dvojici (manželství, rodičovství, partnerské vztahy*

Morální rozvoj

hodnoty, postoje a praktická etika.

Učivo: *Zaujímaní hodnotových postojů při řešení problémů, Pomáhající a prosociální chování*

Pracovní činnosti 8. - 9. Ročník

Osobnostní rozvoj

řešení problémů, cvičení pozornosti a soustředění, cvičení pro rozvoj základních rysů kreativity, (pružnost nápadů, originalita), schopnost „dotahovat nápady“ do reality.

Sociální rozvoj

rozvoj sociálních dovedností pro kooperaci – jasná a respektující komunikace

Učivo: *Hygiena a bezpečnost, Stavebnice*

Volitelný předmět Dramatická výchova 7. – 9. Ročník

Osobnostní, sociální a morální rozvoj

psychosomatické dovednosti, herní dovednosti, sociálně komunikační dovednosti (komunikace v běžných životních a herních situacích, prezentace, reflexe a hodnocení, spolupráce, organizace tvůrčí skupinové práce)

Výchova k občanství 7. a 8. Ročník

Sociální rozvoj

poznávání lidí (vzájemné poznávání se ve skupině/třídě, rozvoj pozornosti vůči odlišnostem, chyby při poznávání lidí), mezilidské vztahy (péče o dobré vztahy, chování podporující dobré vztahy, empatie a pohled na svět očima druhého, respektování, podpora, pomoc, lidská práva jako regulativ vztahů, vztahy a naše třída jako sociální skupina – práce s přirozenou dynamikou třídy), komunikace.

Morální rozvoj

praktická etika, hodnoty a postoje (analýzy vlastních i cizích postojů a hodnost, jejich projevů v chování lidí, vytváření povědomí o kvalitách typu odpovědnost, spolehlivost, spravedlnost, respektování, pomáhající i prosociální chování, dovednosti rozhodování v eticky problematických situacích).

Učivo: *Vnitřní svět člověka, Osobní rozvoj, Lidská práva, Lidská setkání, Vztahy mezi lidmi, Zásady lidského soužití*

12.3 Zařazení vzdělávacích kurzů OSV do výuky v jednotlivých ročnících

V 1. – 9. ročníku je vždy v prvním týdnu září zařazen kurz OSV zaměřený na sociálně osobnostní rozvoj žáků. Je realizován v prostředí školy, jako výjezdový pobyt nebo kombinací obou způsobů. Kurz přispívá k zejména vytvoření příznivého klimatu v třídním kolektivu. Témata kurzů v ročnících na sebe navazují a rozšiřují sociální dovednosti žáků.

V průběhu školního roku jsou zařazovány další vzdělávací kurzy: 1. – 5. ročník Zážitekový kurz, 6. ročník Turistický zážitkový kurz, 7. ročník Lyžařský výcvikový kurz a navazující kurz Zdravý životní styl, 8. ročník kurz Zdraví se zaměřením na zvládnutí krizových situací jedince a kolektivu, poskytnutí první pomoci a všeobecné prevence, 9. ročník kurz Environmentální výchovy. Kurzy probíhají v místním regionu nebo ve výjezdových kurzech.

Výstupy kurzů OSV

1. ročník: *utváření dobrých mezilidských vztahů ve třídě, rozvoj základních dovedností komunikace, utváření pozitivního postoje k sobě samému,*
2. ročník: *porozumění sobě samému a druhým, rozvoj dovedností dobré komunikace, dovedností pro spolupráci, dovedností vedoucích k řešení problémů všedního dne, rozvoj mezilidských vztahů ve třídě i mimo ni,*
3. ročník: *rozvoj vědomostí, dovedností a postojů potřebných pro aktivní účast žáků na životě třídy, pochopení významu řádu, pravidel pro fungování třídy, společnosti,*

respektování etnických a jiných odlišností, uvědomování si práv a povinností a jejich dodržování, podíl se na rozhodování celku, ohleduplnosti a ochota pomáhat,

4. ročník: *zvládnutí vlastního chování, získání sociální dovednosti pro řešení různých konfliktů, uvědomování si různosti lidí, názorů, přístupů k řešení problémů,*
5. ročník: *přijetí druhého jako jedince se stejnými právy, komunikace a život ve skupině s příslušníky odlišných sociokulturních skupin, uplatňování svých práv a respektování práva druhých, uvědomění si možných dopadů svých verbálních a neverbálních projevů, uvědomění si vlastní identity,*
6. ročník: *porozumění sobě samému a druhým, utváření pozitivního postoje k sobě samému, utváření dobrých mezilidských vztahů ve třídě (podíl žáků na tvorbě pravidel), rozvoj základních dovedností komunikace, zvládnutí vlastního chování, prohlubování empatii, schopnost aktivního naslouchání a spravedlivého posuzování,*
7. ročník: *rozvoj dovedností asertivní komunikace, dovedností pro spolupráci, dovedností vedoucí k řešení konfliktní situace (volba přijatelného kompromisu), mezilidské vztahy ve třídě i mimo ni,*
8. ročník: *uvědomování si mravních hodnot různých způsobů chování, komunikace a život ve skupině s příslušníky odlišných sociokulturních skupin, uplatňování svých práv a respektování práv druhých, rozvoj dovedností rozpoznat projevy rasové nesnášenlivosti, prevenci vzniku xenofobie, uvědomění si vlastní identity ve skupině,*

9. ročník: *uvažování o problémech v širších souvislostech, kritické myšlení, k otevřenému, aktivní a zainteresovaný postoj v životě, schopnost zaujetí vlastního stanoviska, aktivní rozvíjení a ochrana zdraví v propojení všech jeho složek – sociální, psychické a fyzické.*

Specifikem Osobnostní a sociální výchovy je, že učivem se stává sám konkrétní žák, konkrétní žákovská skupina a stávají se jím více či méně běžné situace každodenního života. Jejím smyslem je pomáhat každému žákovi hledat vlastní cestu k životní spokojenosti založené na dobrých vztazích k sobě samému i k dalším lidem a světu.

12.4 Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením:

Součástí kolektivu dětí na ZŠ Úvaly jsou i dvě speciální třídy žáků, kteří se vzdělávají podle ŠVP-LMP

Průřezové téma OSV je „*stěžejním konstrukčním prvkem*“ zásadně ovlivňujícím výběr učiva i používané metody, péče o vztahy dětí ve třídě a rozvoj sociálních a komunikačních dovedností jsou realizovány prakticky během veškerého času, který dítě tráví ve škole. Velký důraz je kladen na budování sebeúcty i vzájemné úcty, důvěry, rozvoji schopnosti diskutovat, komunikovat a dovednosti řešit problémy a konflikty. Důležitá je podpora zkoumání a uvědomování si vlastní osobnosti, aby se děti vnímaly s vědomím svých individuálních odlišností a také se tak přijímaly. Významnou metodou pro rozvíjení klíčových kompetencí je kooperativní výuka

Výchovné a vzdělávací strategie

Cílem je pomoci žákům utvářet a postupně rozvíjet klíčové kompetence a poskytnout spolehlivý základ všeobecného vzdělání orientovaného zejména na situace blízké životu a na praktické jednání, vybavit žáky klíčovými kompetencemi na úrovni, která je pro ně dosažitelná, a připravit je tak na další vzdělávání a uplatnění ve společnosti.

Velký význam pro děti s lehkým mentálním postižením a jejich praktický život mají zejména *kompetence sociální a personální*, kdy žák mj. posiluje své sebevědomí na základě poznání a pochopení vlastní osoby, respektuje pravidla práce v týmu a svými pracovními činnostmi ovlivňuje kvalitu společné práce, rozpoznává nevhodné a rizikové chování a uvědomuje si jeho možné důsledky, navazuje a udržuje vztahy s vrstevníky, respektuje druhé lidi a snaží se upevňovat dobré mezilidské vztahy, posiluje sociální chování a sebeovládání, uvědomuje si nebezpečí možného psychického i fyzického zneužívání vlastní osoby aj.

Cílem etické výchovy je pozitivní ovlivňování postojů, motivací, hodnotového systému, norem a pravidel, ale i schopnost komunikovat a řešit tvůrčím způsobem sociální problémy. Prvky

etické výchovy prolínají do všech předmětů a jsou součástí zážitkových kurzů. Jsou uplatňovány zážitkové metody výuky, inscenační metody a dramatizace událostí z každodenního života.

12.4.1 Školní vzdělávací program pro školní družinu

Na ZŠ Úvaly je ve školním roce 2017 – 2018 otevřeno jedenáct oddělení školní družiny. Když vezmu v úvahu, že každé oddělení navštěvuje v průměru dvacet pět dětí z 1. až 4. třídy, otvírá se pro ně nový prostor k vytváření výchovných společenství a nové možnosti k setkávání se i k rozvoji dalších *klíčových kompetencí*. Např. v *komunikativních kompetencích* považuji za důležité mj. naslouchání druhým a respekt k nim, kultivovanou komunikaci (nepoužívání vulgárních slov). V *sociálních a interpersonálních kompetencích* chci zdůraznit zejména podíl žáka na vytváření pravidel práce v týmu, pozitivní ovlivňování kvality společné práce a respektování dohodnutých pravidel, oceňování zkušenosti druhých lidí aj. *Občanské kompetence* vedou žáka k uvědomění si svých práv i práv druhých, k vnímání nespravedlnosti, agresivity, šikany, k péči o osobní zdraví své i druhých, k odpovědnému chování i s ohledem na zdravé a bezpečné prostředí aj.

V zájmovém vzdělávání je rovněž jedním z cílů vybavit žáka kompetencemi na úrovni, která je pro něj dosažitelná v rámci jeho individuálního osobnostního rozvoje. Ve školní družině se setkávají děti z různého sociálního prostředí, s odlišnými dispozicemi i zájmy. Volba metod a strategií jednotlivých činností je založena na vlastním prožitku dětí (hra, rozhovor, pozorování, modelování situací apod.).

13 Zaměření ŠVP ZŠ Úvaly (vybráno)

Velký důraz je kladen na socializační funkci školy zejména vytváření bezpečného klimatu a prostoru pro co největší aktivitu žáků. Cílem ŠVP je vytvořit ze školy místo aktivního a radostného poznávání, místo, kde se plně respektují individuální zvláštnosti každého dítěte a jeho práva na různost a individuální tempo.

Dále na výchovné působení školy, kdy základem je partnerský vztah mezi žáky a učiteli, mezi učiteli a rodiči založený na vzájemném respektu. Tento je kladen na první místo, protože je to právě *„vztahový a postojoyvý aspekt, který ovlivňuje celkové působení učitele na žáky i volbu výukových metod a postupů včetně přístupu k hodnocení výsledků vzdělávání“*. V rovině každodenního života jsou eliminovány všechny projevy ponižování dětí a autoritativních postupů dospělých. Žáci jsou naopak zapojováni do spolurozhodování ve všech relevantních situacích a dostávají široký prostor pro vyjádření svých názorů.

Bezpečné prostředí a pozitivní sociální klima jsou základní podmínkou kvalitního učení. Zatímco partnerský vztah se týká především vztahu učitelů k dětem, k jejich rodičům a kolegům, vytváření bezpečného klimatu je především prací učitelů se vztahy mezi dětmi a s dalšími prvky prostředí. Patří sem vyvozování pravidel společně s dětmi, stanovování mezí a limitů neautoritativními a nerepresivními způsoby i každodenní systematický a záměrný rozvoj komunikačních a sociálních dovedností dětí, čímž se přispívá i k předcházení kázeňských problémů ve škole.

14 Etický kodex na ZŠ Úvaly

14.1 Aspekty pro vytvoření Etického kodexu

„Chceme, aby se nám ve škole dobře žilo – dětem, učitelům i rodičům“

Při realizaci budoucí podoby kodexu byly rozhodující následující aspekty:

- škola otevřená veřejnosti
- partnerské vztahy
- řešení problémů na úrovni žák – učitel - rodič
- atmosféra důvěry, přátelství, bezpečné a pomáhající prostředí
- nevymýšlet „strohý a neosobní dokument“
- osobní účast žáků a rodičů na přípravě pomůže zvýšit jejich odpovědnost
- žáci se již podílejí na tvorbě třídních pravidel v rámci týdne OSV(vycházejí z „oficiálního školního řádu“, ale jsou jim „bližší“, mají je stále „na očích“, může se na ně okamžitě poukázat a v hodině s nimi aktuálně pracovat)
- na škole aktivně působí výbor rodičů
- řadu témat ve výuce běžně a samozřejmě pedagogové zařazují
- sbor pedagogů, který absolvoval četná společná i individuální školení v oblasti osobnostní a sociální výchovy, komunikačních dovedností, metod kooperativního vyučování, kritického myšlení, emoční inteligence aj.

Podobu budoucího kodexu připravovali pedagogové na společných setkáních, žáci v hodinách Osobnostní a sociální výchovy se rovněž zapojili do tvorby společných pravidel, která za všechny třídy zpracoval školní parlament. Rodiče navrhli pravidla na třídních schůzkách a etický tým rodičů za všechny předložil jejich návrh. Konečnou podobu Etického kodexu měl na starost tým složený ze zástupců pedagogů, žáků a rodičů.

Samotná tvorba kodexu a pracovních listů pro výuku Etické výchovy probíhaly ve školním roce 2015 -2016. Na výsledné grafické podobě se podíleli svými hlasy rovněž zástupci žáků, pedagogů a rodičů. Vytisknutí kodexu bylo sponzorováno rodiči žáků, propagaci zajišťoval výbor rodičů ve spolupráci s pedagogy a dětmi na začátku nového školního roku (2016 -2017).

Etický kodex ZŠ Úvaly „Máme všech pět pohromadě“

1. Jsem slušný člověk

jsem poctivý, jsem dobrým vzorem, inspiruji ostatní, jsem ohleduplný, používám slova prosím, děkuji, promiň, zdravím.

2. Respektuji sebe i druhé

chovám se k druhým s úctou, snažím se druhé pochopit, respektuji odlišnosti, respektuji názory druhých, problémy řeším bez násilí.

3. Jednám a mluvím otevřeně v přátelském duchu

mám právo vyjádřit svůj názor, mám právo udělat chybu, své chyby napravuji, naslouchám ostatním, mluvím pravdu, problémy řeším s těmi, koho se týkají, nepomlouvám.

4. Spolupracuji s ostatním

jsem důležitou součástí školy, posiluji dobré vztahy, jsem vstřícný, požádám o pomoc, nabízím pomoc.

5. Zodpovídám za své činy a chování

přemýšlím nad tím, co dělám a kam mě to vede, jsem spravedlivý, plním své povinnosti, dělám vše nejlépe, jak umím, dodržuji pravidla.

Etický kodex má dvě podoby – malou (formát A5) sloužil zejména k propagaci, a pro žáky a jejich rodiče a velkou podobu (formát A2), kterou najdeme na chodbách školy a ve všech třídách.

14.2 Ověření dopadu praktické etiky v podobě etického kodexu

Použitá metoda: rozhovor

Při výběru metody pro zjišťování, jakým způsobem pomohl etický kodex a prvky etické výchovy (na 1. stupni jako průřezové téma OSV a na 2. stupni jako samostatný předmět OSV), jsem se rozhodla pro řízený polostrukturovaný rozhovor. Dotazník mi připadal příliš neosobní a v rozhovoru jsem se mohla kolegů ptát přímo, usměrnit řeč žádoucím způsobem, reagovat na jejich případné dotazy. Oslovila jsem pět učitelek 1. stupně, osm učitelek a jednoho učitele 2. stupně a dvě vychovatelky ve školní družině. Otázku měli kolegové předem připravenou.

Otázka: „Jak mi konkrétně pomohl etický kodex při mé práci?

Mým cílem nebylo zjišťovat dopad na školní klima (i když by to byl impuls pro samostatnou práci), spíš mě zajímal konkrétní pedagog, zda a jak mu kodex či etická výchova pomohly v běžné praxi.

Vybírám některé z odpovědí:

Učitelky na 1. stupni (2. až 5. třída) se většinou shodly, že děti pravidla vnímají a uznávají, že se mají dodržovat. Je dobré, že jsou umístěna ve třídě na viditelném místě. I při „drobném“ prohřešku např. neoslovování se křestním jménem bylo možné reagovat okamžitě.

„Někdy se rozproudila krátká spontánní debata, třebaže na úkor výuky. Je to taková mravenčí práce, stále vysvětlovat, poukazovat, ptát se: Jak by se líbilo tobě, kdyby ..., Co tě k tomu vedlo?“

„Samozřejmě, že při vážnějším konfliktu např. fyzickém napadení v první chvíli je etická výchova v nedohlednu. Ale potom, když opadnou emoce, tak si třeba sedneme a povídáme si, proč se to stalo.“

„Začít od těch nejzákladnějších věcí, ať už to je třeba pozdrav, požádání o pomoc, poděkování“.

Vyučující na 2. stupni se spíše shodli na tom, že pravidla vyvěšená ve třídě nestačí a v hodině není vždy čas situaci okamžitě řešit. Ale poukazují na ně, zejména při vážnějším „provinění“, ale to už je mnohdy pozdě. Na 2. stupni je možné využít hodin OSV a aktuálně zařazovat některé z aplikačních témat. Samozřejmě hodně záleží na samotném pedagogovi, jakými prostředky na žáka působí. Hodiny OSV jsou pro učitele příležitostí zamyslet se i sami nad sebou. Určitě se zlepšila atmosféra v konkrétní třídě, když mohli žáci o problému diskutovat, navrhnout řešení, když učitelé důvěřovali a měly pocit, že to s nimi myslí poctivě. Jednoznačným přínosem etické výchovy pro učitele byla možnost žáky blíže poznat a lépe jim pak porozumět.

Ředitel školy vnímá atmosféru školy velmi pozitivně a ztotožňuje se s tvrzením, že „*dobrou školu dělají dobří učitelé*“. Kodex už svou podstatou při přípravě umožnil zapojit do tvorby také rodiče. Škola plní významnou funkci výchovnou a v mnoha případech nahrazuje výchovu v rodině. Rodiče někdy negativně vnímají zasahování do jejich výchovného působení, jindy se naopak na školu spoléhají. Kodex byl vytvořen participací žák – učitel – rodič a dal najevo, že není nějakým striktním, neosobním a direktivním dokumentem, ale klade důraz na partnerství a vzájemný respekt v komunikaci a při řešení problémů, „*jsem a chci být mj. slušným člověkem a se slušnými lidmi se setkávám a jednat*“.

Etický kodex „jen“ doplňuje oficiální několikastránkový školní řád s pravidly a povinnostmi a sankcemi při jejich porušování) o osobní dimenzi a je „bližší“ jejich „spolutvůrcům a spoluaktérům“, je jim stále „na očích“, zvyšuje jejich odpovědnost.

Základní škola Úvaly je školou s více než 750 žáky a 70 pedagogickými pracovníky.

Kolektiv pedagogů prošel výraznější proměnou před dvěma lety v souvislosti s novelou zákona o pedagogických pracovnících, velká většina ze současných se podílela na tvorbě etického kodexu ve školním roce 2015 – 2016 a absolvovala školení týkající se výuky etické výchovy.

Výchova (ať už ji nazýváme etickou, výchovou k prosociálnosti či výchovou mravní) určitě není chápána jako „samospasitelná“, „záračná“, „napravující všechny problémy“ ani neplní očekávání, že celá škola bude „plná slušných lidí“ a ta „slušnost se přelije za dveře školy, za brány města, za hranice země a pořád dál“

15 Etická výchova v 21. století

...na počátku 3. tisíciletí stojíme před problémy: krize rodiny a rodinné výchovy, nárůst barbarizace a kultu násilí podporovaný médii, neochota mít a vychovávat děti a v důsledku toho stárnutí populace a konflikt generačních zájmů“ ... rozpad hodnotového systému a narůstající zločinnost dětí, masové zneužívání drog a ničení životního prostředí” (Černý 2009, s. 21)

Při formování morálních postojů žáků hraje velkou roli klima školy, atmosféra panující ve škole, osobnost a chování učitele. Je důležité, aby se v hodinách o etice také hovořilo, aby děti o věcech samostatně přemýšlely a konfrontovaly své názory s jinými. (Černý 2009)

Pro dnešní společnost je charakteristická krize rodiny, někde chybí otcovská autorita nebo pochází z rozpadlého manželství a trpí nejrůznějšími poruchami chování. Řada dětí pak má problém respektovat jakoukoliv autoritu a učitel musí čelit nejrůznějším projevům a sociálního chování žáků – do toho sílí vliv médií, ruku v ruce s tím kultura zbožňující násilí, které pak může inspirovat celou řadu případů šikany a agrese na školách. Roste tak význam terapeutické funkce učitele.

Člověk by se měl naučit jednat s lidmi, nejen ovládat techniku. Předpokladem toho je schopnost empatie a komunikace s druhými, musíme být schopni spolu vycházet, vést spolu dialog a řešit společné problémy. (Černý 2009)

21. století bude obdobím etiky, připomíná Podmanický, protože bez ní se lidstvo nebude umět vyrovnat s nahromaděnými problémy. Spolu s novými výzvami doby vystupuje do popředí potřeba nového hledání, přehodnocení a oživení „klasických“ hodnot. Tato snaha však povede k budování „etiky třetího typu“. (Podmanický 2012)

Měla by pokračovat veřejná diskuse o otázkách výchovy a etiky, úsilí škol o kvalitní vnitřní vztahy a atmosféru. Etické vztahy a dobrý příklad mohou mít ve výchově velkou sílu. Zavedení předmětu (na úkor již existujících) ovšem není zárukou budoucího zlepšení mravů.

Výchovný předmět automaticky nezaručí dobrý výsledek. Záleží na rodinném zázemí, na podnětném prostředí, na kvalitním učiteli, který vzbudí zájem u dětí a pomáhá v jejich rozvoji. Etika by měla *„určovat jednání každého učitele a prosycovat život každé školy.“* „konference 2014:

V. Smékal závěry z konference:

Vzdělávací a výchovné cíle je lépe charakterizovat jako *„rozvíjení etické kultury osobností“*. Etická výchova má být vyučována již od mateřské školy, a formovat tak prosociální životní program, připomíná Smékal s poukazem na psychologické experimenty které prokázaly, že i *„slušní, inteligentní a společensky adaptovaní lidé se za určitých okolností mohou chovat zcela asociálně.“* (Smékal 2017)

Účastníci diskusního fóra Etika 2017 vyzývají odbornou i širší veřejnost ke společnému úsilí v kultivaci podnikatelského prostředí a etické výchovy na školách všech stupňů. Měly by se cílevědomě propagovat příklady etického jednání jednotlivců a firem nejenom na celonárodní úrovni, ale i mj. ve městech, obcích, školách aj. **(Svobodová 2006)**

„Aby mravnost „fungovala“, musí být vtělována do lidského jednání a do života konkrétních jedinců, jinak než mravními činy se na svět nedostává: „moje přispění“, „tvoje pomoc“, „naše odpovědnost“ – to jsou zdroje morální fakticity“ (s. 20 Palouš, 2009)

Diplomová práce (Univerzita V Hradci Králové) zabývající se opakovaným dotazníkovým šetřením ve čtyřech základních školách sledující školní klima

Výsledky dotazníkového šetření jednoznačně nepotvrdily, že existují rozdíly mezi klimatem ve třídách, kde se etická výchova vyučuje a kde nikoliv. L. Drbalová dále uvádí, že třídní klima bývá ovlivněno rodinným zázemím, prostředím, osobnosti žáků, učitelů. Dle jejího názoru tyto skutečnosti ovlivňují klima ve třídách více. Za zcela zásadní faktor v morálním vývoji dítěte považuje rodinné prostředí dítěte. Dále zmiňuje jako nedostačující 1 hodinovou časovou dotaci etické výchovy – pouhá hodina týdně nemá mnoho možností ovlivnit vývoj dítěte – třebaže témata zabývající se morálním vývojem dítěte jsou průřezově zahrnuta i v jiných předmětech, avšak dle jejího mínění stále nedostatečně. Záleží také na formě etické výchovy. Osvědčily se projektové dny, kde měli žáci možnost jít přímo k lidem, kteří potřebují pomoci, a dle názoru L. Drbalové to mnohem více vzbudí tendence k prosociálnosti. (Drbalová 2015)

16 ZÁVĚR

Když jsem se rozhodovala pro etickou výchovu, netušila jsem, jak obsáhlé je to téma a z kolika stran je možné jej uchopit. Při studiu literatury jsem objevovala další směry, kudy se ubírat. V návalu euforie jsem měla pocit, že toho musím do své práce vtělit co nejvíce. Nakonec jsem musela hodně ubírat, ale alespoň mám inspiraci pro případnou další práci.

V teoretické části jsem podle mého názoru naplnila cíl, kterým byla stručná informace řešení dané tematiky v odborné literatuře nebo v internetových zdrojích tak, abych mohla v praktické části navázat a tuto problematiku rozvinout. Nejvíce jsem váhala v úvodní části, kde jsem se rozhodla „za každou cenu“ mít stručné vymezení základních pojmů, které bylo dostačující jen pro potřeby mé práce, proto alespoň touto cestou se omlouvám všem odborníkům a zejména filozofům, že jsem jejich myšlenky nepředstavila blíže a „barbarsky je okleštila“. Při studiu motivací prosociálního chování jsem musela vynechat např. pohled behavioristů nebo humanistických pedagogů aj.

V praktické části jsem zvolila studium a obsahovou analýzu kurikulárních školních dokumentů jako metodu k ověření pracovní hypotézy, zda je nutné vytvoření uceleného systému výuky etické výchovy, když etická výchova je již zařazena jako průřezové téma Osobnostní a sociální výchova. Když jsem studovala příslušné materiály jako Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání a Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání a porovnávala jejich obsahy, cíle, strategie s doplňujícím vzdělávacím obsahem předmětu Etická výchova, došla jsem k závěru, že se prakticky překrývají, a překrývají se proto i obsahy, cíle, strategie samostatného předmětu Etická výchova s průřezovým tématem Osobnostní a sociální výchova, který z jejího programu vychází.

Při studiu příslušného školního vzdělávacího programu z hlediska implementace průřezového tématu OSV do vyučovacích předmětů jsem došla k závěru, že není nutné vytvoření uceleného systému etické výchovy, neboť oblasti průřezového tématu dostatečně prolínají všemi předměty na 1. stupni. Na 2. stupni je vyučován předmět Osobnostní a sociální výchova s jednohodinovou časovou dotací, který vyučují třídní učitelé. Převažuje výchova k prosociálnímu chování, praktická etika je naplňována tzv. aplikačními tématy. Vzhledem k celkovému zaměření ŠVP, které v práci popisuji, jsem toho názoru, že není nutné zavádění samostatného předmětu jako doplňujícího vzdělávacího oboru Etická výchova. Tudíž konstatuji, že se hypotéza nepotvrdila. Pokud se jedná o dopad praktické etiky v podobě etického kodexu, tady je prostor pro další hlubší

zkoumání. Vzhledem k tomu, že „funguje“ zhruba rok, nebylo mým cílem zkoumat např. vliv na klima školy, ale zajímal mě spíše osobní postoj konkrétního vyučujícího. Z toho důvodu jsem oslovila jen část učitelského sboru. Protože mě zajímaly nejnovější výsledky v oblasti zkoumání vlivu výuky etické výchovy právě na klima třídy, odpověď jsem našla v jedné diplomové práci, jejíž výsledky výzkumu také cituji ve své práci. Potvrdilo se mi, že nejdůležitějším faktorem je podnětné rodinné prostředí od nejútlejšího věku a osobnost učitele.

17 Zdroje

17.1 Seznam použité literatury

1. THOMPSON, Mel. *Přehled etiky*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-806-6.
2. ANZENBACHER, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0917-5.
3. PALOÚŠ, Radim. *Paradoxy výchovy*. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-946-1650-4.
4. LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. Vyd. 3., přeprac. a dopl. Praha: Grada Publishing, 1998. ISBN 80-7169-195-X.
5. JEDLIČKA, Richard. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis, 2004. ISBN 80-7312-038-0.
6. MARIE, Nováková. *Učíme etickou výchovu : manuál etické výchovy pro základní a střední školy*. Praha: Luxpress, 2006. ISBN 80-7130-126-4.
7. ROBERTO, Roche Olivar. *Učíme etickou výchovu : manuál etické výchovy pro základní a střední školy*. Bratislava: Orbis pictus Istropolitana, 1992. ISBN 80-7158-001-5.
8. VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK. *Sociální psychologie*. 2., přepracované a rozšířené vydání. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1428-8.
9. HORST, HEIDBRINK. *Psychologie morálního vývoje*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-154-1.
10. LADISLAV, Lencz a Křižová OĽGA. *Metodický materiál k predmetu Etická výchova*. Bratislava: Metodické centrum, 1997. ISBN 80-8052-010-0.
11. IVAN, PODMANICKÝ. *TEÓRIA A PRAX ETICKEJ VÝCHOVY*. Trnava: Pedagogická fakulta TU, 2012. ISBN 80-8052-010-0.
12. ZUZANA, Svobodová. *K etické výchově*. Praha: Karez, 2011. ISBN 978-80-905117-
13. LON L., Fuller. *Morálka práva*. Praha: Oikoymenh, 2009. ISBN 80-86005-65-
14. ČERNÝ, Karel. *Vzdělanostní společnost po česku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-582-1.
15. DRBALOVÁ, Lucie. *Etická výchova ve škole*. Hradec Králové, 2015. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové.

17.2 Seznam internetových zdrojů

1. *Národní program rozvoje vzdělávání v ČR* [online]. Praha, 2017 [cit. 2018-06-14]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/bila-kniha-narodni-program-rozvoje-vzdelavani-v-ceskerekpublice-formuje-vladni-strategii-v-oblasti-vzdelavani-strategie-odrazi-celospolecenske-zajmy-adava-konkretni-podnety-k-praci-skol>
2. *Učitelské profesní sdružení: Charta učitelů* [online]. Praha, 2015 [cit. 2018-07-13]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1431/podzim2015/XS092/charta_ucitelu.pdf
3. *Etický kodex* [online]. Praha: Katolická církev v České Republice, 2016 [cit. 2018-05-23]. Dostupné z: https://www.cirkev.cz/Media/ContentItems/297_00297/30-eticky-kodex.pdf
4. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: MŠMT, 2017 [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani>
5. *Caritas Elveritas* [online]. Praha: Časopis pro reflexi křesťanských souvislostí v sociálních a humanitních oborech, 2012 [cit. 2018-03-17]. Dostupné z: <http://caritasetveritas.cz/index.php?p=archiv&cislo=2&rok=2012&pkey=84>
6. ŠRAJER, Jindřich. Když „Etická výchova“ nemusí být etickou výchovou. *Caritas elveritas* [online]. 2012, , 8 [cit. 2018-04-11]. Dostupné z: <http://www.caritasetveritas.cz/index.php?action=openfile&pkey=83>
7. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy* [online]. 2012, , 8 [cit. 2018-07-13]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/43792/>
8. SMÉKAL, VLADIMÍR. Hodnotové orientace a etnosti ve světle pozitivní psychologie. *Paidagogos*, [Aktualizováno: 2017-08-1], [Citováno: 2018-06-26], 2017, 1, #2. S. 5 - 16. Dostupné na www: <http://www.paidagogos.net/issues/2017/1/article.php?id=2>
9. *Jak vychovává etická výchova?* [online]. Etické fórum ČR, 2006 [cit. 2018-07-13]. Dostupné z: <http://www.etickeforumcr.cz/eticka-vychova/o-eticke-vychove/jak-vychovava-eticka-vychova>